

DÓBÉK ÁGNES

*Olasz nyelvű színdarabok és alkalmi művek
egyházi környezetben a 18. században**

Az olasz drámaszerzők művei nagyban meghatározták a 18. század magyar színházi kultúráját, elsősorban a széles befogadói réteggel rendelkező iskolai színjátszást. A kutatásnak köszönhetően egyre gazdagabb képünk van a 18. századi iskolai színpadokon előadott darabokról, amelyeknek nagy része itáliai minta alapján született és Bécsen keresztül érkezett Közép-Európába az egyik legnépszerűbb olasz drámaszerző, Pietro Metastasio (1698–1782) tevékenységének köszönhetően, aki VI. Károly és Mária Terézia uralkodása idején mint poeta cesareo vett részt a császári udvar életében.¹ Miközben a kultúra különböző területein az olaszos műveltséggel szemben a francia, majd a német kezd el érvényesülni a bécsi udvarban, a színházi hagyományban még sokáig az olasz tradíció hódít, a reprezentáció nyelve az olasz. Metastasio Bécsben eltöltött több mint 50 éve alatt számtalan drámát és szöveggönyt írt, színházi események, udvari ünnepek kötődnek nevéhez. Művei a magyar drámairodalomra is jelentőst hatást gyakoroltak; darabjainak latin és magyar fordításait részletesen vizsgálta a szakirodalom.²

---

* A tanulmány az „Irodalmi nyilvánosság a polgárosodó Nyugat-Magyarországon 1770–1820” című Lendület pályázat keretében készült.

¹ STAUD Géza, *Magyar kastélyszínházak*, Budapest, Akadémiai, I–III, 1963–1965; UŐ, *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai, 1561–1773*, I–IV, Budapest, MTAK, 1984–1994; *A magyarországi piarista iskolai színjátszás forrásai és irodalma 1799-ig*, s. a. r. KILIÁN István, Budapest, Argumentum, 1994; *A magyarországi katolikus tanintézmények színjátszásának forrásai és irodalma 1800-ig*, s. a. r. KILIÁN István, PINTÉR Márta Zsuzsanna, VARGA Imre, szerk. VARGA Imre, Budapest, Argumentum, 1992; *Pálos iskoladrámák*, szerk. VARGA Imre, Budapest, Akadémiai, 1989; *Minorita iskoladrámák*, szerk. KILIÁN István, Budapest, Akadémiai–Argumentum, 1992; VARGA Imre, *A magyarországi protestáns iskolai színjátszás forrásai és irodalma*, Budapest, MTAK, 1988.

² ZAMBRA Alajos, *Metastasio „poeta cesareo” és a magyarországi iskoladráma a XV/III. század második felében*, Egyetemes Philológiai Közlöny, 1919, 1–71; SZAUDER József, *Metastasio in Ungheria = Letteratura e critica: Studi in onore di Natalino Sapegno*, 4, ed. Walter BINNI, Roma, Bulzoni, 1977, 309–334; CZIBULA Katalin, *Metastasio a 18–19. századi magyar drámairodalomban*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2004/2, 181–202; UŐ, *Metastasio szerepe a magyar jezsuita iskolai reprezentációban = Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon*, szerk. BÁTHORY Orsolya, KÓNYA Franciska, Bp., MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2016 (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti

A magyarországi olasz kulturális hatás másik kiindulópontja a római Collegium Germanicum et Hungaricum. Mivel a 17–18. században a fiatal magyar egyházi értelmiségiek a neves itáliai kollégiumban fejezték be tanulmányaikat, magától értetődő, hogy hazatérve diákjaikkal azokat a darabokat is bemutatták, – vagy azokat adták elő tiszteletükre – amelyeket tanulmányi éveik alatt ismertek meg iskolai színpadokon, vagy Róma színházaiban.³

A tanulmány az olasz kultúra magyarországi kisugárzásai közül az egyházi környezetben előadott színdarabokra és alkalmi versekre koncentrált, ezek közül is azokra, amelyeket olasz nyelven adtak elő. Itt tehát nem tekintem át a korszak világi színházi formációit, így sem az udvari-nemesi színházakat, sem a polgári színjátszás képviselőit.

A 18. században egyházi környezetben színpadi előadásokat latinul, kisebb részben magyarul vagy németül, és ritkább esetben olaszul, illetve franciául adtak elő.

A kutatás eredményeként látni fogjuk, hogy egyházi környezetben az olasz nyelvű bemutatók szórványos alkalmaknak tekinthetők. Ezért is merülnek fel azok a kérdések, hogy melyek voltak azok a helyszínek, ahol olasz nyelven mutatták be a színdarabokat, kik voltak az előadók, ki volt a hallgatóság, és mi indokolta az olasz nyelven való előadást?

Egyházi közegben elsősorban az iskolai színjátszás a legfontosabb vizsgálati terület. Közönsége jóval szélesebb, mint a korszak literátor-értelmiségi rétege, és szerzői ugyan néhány kivételtől eltekintve nem műveik egyediségével emelkednek az átlag fölé, de az előadások révén hatása jóval nagyobb, mint az irodalom egyéb mediális csatornáin arra képesek lennének.⁴ Az iskolai közegen túl figyelembe kell venni az egyházi szerzők, illetve megrendelők köréhez köthető szövegeket és reprezentációs megnyilvánulásokat. Így a mostani vizsgálat terepe elsősorban az iskolai kultúra és az egyházi főméltségok kulturális és reprezentációs tevékenysége.

Az iskoladrámák adattáraiból⁵ kigyűjtöttem azokat a darabokat, amelyeket olasz nyelven vittek színpadra. A kutatást nehezíti, hogy az adattár alapját képező historia domusok elsősorban a színjáték tényére és témájára koncentráltak. Lehetséges, hogy

---

tanulmányok, 12), 79–91; SÁRKÖZY Péter, *Metastasio a 18. századi iskolai színpadokon = A magyar színjáték boni és európai gyökerei: Tanulmányok Kilián István tiszteletére*, szerk. DEMETER Júlia, Miskolc, Egyetemi Kiadó, 2003, 304–314; BAGOSI Edit, *Pietro Metastasio színpadi művei Magyarországon: a metastasioi melódráma hatása a 18–19. századi magyar drámára és színházművészetre*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011.

³ BITSKEY István, *Hungáriából Rómába: A római Collegium Germanicum et Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.

⁴ CZIBULA Katalin, *Metastasio szerepe...*, i. m. (2. j.), 80.

⁵ Lásd az 1. jegyzetet.

egyes esetekben nem jegyezték le, hogy milyen nyelven adták elő az adott művet. A rendek historia domusaiban, valamint az iskolai protokollumokban még felbukkanhatnak olasz nyelvű darabok előadására vonatkozó adatok.

A soproni jezsuita kollégium történetében két alkalommal is találkozunk olasz nyelvű színdarabbal. Az első olasz előadásra 1769-ben került sor *Nobilis Vanogloriosus (A hiú dicsőséggel kérkedő nemes)* címmel.⁶ Az előadáson a historia domus bejegyzése szerint nemcsak a városi nemesség, hanem bécsi vendégek is részt vettek. Majd 1771-ben ismeretlen dráma volt hallható a kollégiumban, az olasz mellett francia és német nyelven.⁷ A címetek és a szövegeket nem ismerjük, az olasz nyelvűről annyit jegyeztek le, hogy egy komédia volt.

A jezsuita iskolák közül egyedül a soproniban találtam olasz nyelvű előadást. A kuriózum egyik kultúrtörténeti háttere az, hogy az olasz nyelvet a 18. században rendszeresen oktatták nemcsak a bécsi Theresianumban, hanem a magyarországi nemesi konviktusokban, például Sopronban is. Ezek az előadások a Mária Terézia uralkodása alatt népszerű udvari színjátszás hatását tükrözik, amikor a bécsi színházakba kizárólag csak olasz színtársulatokat szerződtek. Különlegessége a soproni színjátszás történetének, hogy fennmaradtak a színjátékok díszlettervei is, amelyek alapján az előadások vizuális eszköztáráról is képet alkothatunk.⁸

Pontos adat hiányában csak feltételezhető, hogy a bécsi jezsuita kollégiumból, vagy valamelyik világi színházból kapta meg a soproni kollégium az olasz előadásokhoz szükséges anyagi és szellemi segítséget, és talán a mecénási közbenjárást sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Az Esterházyak szerepe fontos a mecénatúrában, mivel a soproni jezsuiták működését nagyban segítették, de a mindenkori győri püspökök is folyamatosan támogatták a soproni rendházat.⁹

A piaristák környezetében szintén két olasz nyelvű előadást találunk. 1746-ban a pesti piaristáknál tanuló előkelő ifjak nyilvános földrajzvizsgájukra írtak különféle

---

⁶ STAUD Géza, *A magyarországi jezsuita...*, i. m. (1. j.), 183.

⁷ *Uo.*, 185.

⁸ BARDI Terézia, FAGIOLO, Marcello, KILLÁN István, KNAPP Éva, *The Sopron Collection of Jesuit Stage Designs*, Budapest, Enciklopédia, 1999; CZIBULA Katalin, *A soproni jezsuita díszletkönyv ikonográfiájához = Festett egek: a jezsuita iskoladráma és a színpadi világ*, szerk. ÁCS Piroska, Budapest, Corvina, 2011, 137–148; KNAPP Éva, *Díszlettem-gyűjtemény Sopronból – soproni jezsuita díszlettervek? = Festett egek...*, i. m., 101–112.

⁹ MÁRFI Attila, *Jezsuita iskolai színjátszás Sopronban 1638–1776: Az iskolai színjátszás kiteljesedése és legfőbb jellemzői*, Soproni Szemle, 2003/4, 317–332.

műfajú és nyelvű (latin, francia, olasz) műveket, azokat a vizsgán előadták és nyomtatásban is megjelentették.¹⁰ Franciául *rondeau*-t, olaszul *canzonettát*, latinul epigrammát, elégját és ódát tartalmaz a kötet. Az *academicusok*, azaz a részt vevő diákok dolgozataikat a főnemes, nemes és főtisztelendő urak, a királyi hétszemélyes tábla, valamint a királyi tábla elnökei, ügyvédjei, kegyes patrónusaik jelenlétében mutatták be. Mindegyik vizsgázó pásztornevet viselt. Az olasz *canzonettát* Perensberg János báró adta elő.

A vers Clió múzsát szólítja meg, aki a történetírás és a heroikus költészet megtestesítője. A beszélő az eget kémleli, és a történelem elhunyt nagyságait próbálja felidézni, akiknek tetteit utánozni is hiábavalóság, Lándzsákat, jogarokat, koronákat számlál; hadvezéreket, lenyűgöző harci szekereket idéz fel.¹¹ Azonban hasztalannak tartja ezekre vágyani, mivel királyok és leszármazottaik kiváltságai; Apolló művészetei és a múzsák más számára elérhetetlenek, az ő szívükben maradnak bezárva.

Így szól Clióhoz: „Válaszolj te, a messi egekből, Clió! És mondd, ha ezekre a hőstettekre, az én énekem felesleges fáradság!¹² Végül arra kéri a múzsát, hogy a nagy hőstettek helyett segítsen neki a szívében szeretet ébreszteni, amely mindig jelen van benne, amikor felcsendül a dal. A hadvezérek nagy tetteit és a költészetet szembeállítja egymással: a hőstettek bezárják a testet és az ajkakat, de ő ámulatba esik, amint felcsendül az ének.¹³

A vizsga, amelyen a több nyelven, köztük olaszul előadott versek elhangzottak, a Rómából nemrég hazatért, filozófiát és földrajzot tanító Körver Elek elnöklete alatt zajlott. Körver 1738-ban utazott Itáliába, ahol megismerkedett Edoardo Corsini és Paolo Chelucci tanaival. 1741-ben Nápolyban olasz nyelven előadást tartott Leibniz és Wolf bölceletéről. 1743-ban tért haza. A rendtartományi főnök megengedte

¹⁰ *Academia geographica in qua super dictum Poetae Nobilitas sola est atque unica virtus: Illustrissimi Academici compositiones suas perorant in [...] concursu [...] dominorum Excelsae Septem-Viralis, et Inchytae Regiae Tabularum praesidium et assessorum [...] patronorum*, Budae, Typis Veronicae Nottenstein Viduae, 1746. Lásd *A magyarországi piarista iskolai színjátszás forrásai...*, i. m. (1. j.), 488.

¹¹ „[...] Vano sforzo è dell'ali / Tentar, mirando il Cielo, come novelle, Etender per le nubi, e per le stelle / Agli onori immortali, / Quando virtù le forze non consoli, / E porga mano ai generosi Voli. / Vano sforzo è segnare / Per meraviglia Altrui numero d' Avi, / Aste, scettri, Corone, inclite chiavi / Ramentando lodare, / E numerar tra l'armi, i Duci estinti, / O' dietro a' carro trionfale avvinti. [...]”

¹² „[...] Risponde tu dall'alto Ciel mia Clio? / E Di! Se alla virtude è il canto mio / Inutile fatica! [...]”

¹³ „[...] Ma più per la virtude / Crescemi in sen l'amore, piu par che cessa / Il canto, è par che la virtude istessa / Le fibre, i labri chiude: / Ma de suoi vantì, è di suoi preghi in tanto / Dura in me lo stupor, se cessa il Canto.”

neki, hogy a bölcsellettanításnak Rómában elsajátított újabb módját itthon is gyakorolhassa, e szerint kezdte 1744-ben Pesten tanítani a filozófiát.¹⁴ A vizsgán előadott dalok sokfélesége valószínűleg Körver ízlését is tükrözi, aki több nyelven beszélt.¹⁵

A piarista rend magyarországi rendtartománya a 18. század harmincas éveitől kezdve küldte szeminaristáit Pisába, Firenzébe, Nápolyba és a római Nazzarenóba, hogy személyes kapcsolatba kerülhessenek a kor neves piarista professzoraival. Az olasz nyelv ismerete így számukra is kézenfekvő volt.

Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban található egy olasz nyelvű, a szerző neve nélkül megjelent nyomtatvány, amelyet 1776-ban, a pesti Royer nyomdában adtak ki Batthyány József érseki kinevezése alkalmából.¹⁶ A nyomtatvány második lapján a következő cím szerepel: *Dialogo per l'esaltazione al premier archivescovado di gran in Ungheria dell'eccellenza sua Conte Ginseppe Batthyáni*. A dialógusformában írt bukolikus színdarabot a pesti piaristáknál mutatták be. Batthyány érsek jó viszonyt ápolt a renddel. 1764-ben kérte, hogy telepedjenek le Kalocsán; nagy összegű alapítvánnyal, valamint a plébánia jövedelmeinek átengedésével biztosította a letelepedés sikerét. A szeminárium épületére emeletet húzatott, valamint színháztermet is biztosított a tanulóknak. A piarista drámák adattára azonban nem jegyzi ezt az olasz nyelvű előadást, az eseményről így egyéb információt nem tudunk. Lehetséges, hogy nem adták elő jelmezekbe öltözve, csupán felolvasták az érsek tiszteletére.

Míg a 18. század első feléből fennmaradt, ekloga címet viselő versemlékeink nagyobb része iskolai gyakorlat, a század közepétől gyakoriak az előadott, egyházi és világi főméltóságokat köszöntő allegorikus pásztorjátékok. A piaristák az érkező vendéget gyakran köszöntötték eklogával. A diákoknak a görög bukolikusok vagy Vergilius eclogái mintájára kellett verset írniuk, amelyekben a pásztoroknak görög vagy latin neveket adtak. Ezek a pásztorok általában a boldog falusi életről, a pásztorokodás nyugalmáról beszélnek. A piaristák igyekeztek ezeket az idilli képeket taralommal megtölteni, és a pásztorokodás szavait szimbólumként alkalmazták. A pap

---

¹⁴ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, II, Budapest, Hornyánszky, 1893, 119.

¹⁵ SZELESTEI N. László, *Eklogák a 18. századi magyarországi irodalomban* = Uő, *Tanulmányok a 17–18. századi magyarországi művelődésről*, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2018 (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti tanulmányok, 20), 214. Olaszul: Uő, *Elloge nella letteratura ungherese del Settecento = L'eredità classica in Italia e in Ungheria dal Rinascimento al Neoclassicismo*, a cura di Péter SÁRKÓZY e Vanessa MARTORE, Bp., Universitas, 2004, 441.

¹⁶ S. R. I. Principi Iosepho e comitibus de Baththyan munificentia fide sapientia clarissimo [...] dum princeps Hungariae archi-episcopus apud septemviros magistratum secundo caperet hoc carmen cc. rr. Scholarum Piarum Pestini devotissimi animi [...], Pest, Royer, 1776. Lelőhelye: Főszékesegyházi Könyvtár, Esztergom, Coll. I. 34.23.

a lélek pásztorja, a püspök vagy érsek a főpásztor, a hívek a juhok, akiket a pásztoroknak legeltetnie kell.¹⁷

A Batthyáynak ajánlott bukolikus hangvételű, szerepekre osztott költemény szövegének az Adalsio Metoneo néven publikáló olasz költő, Orazio Petrocchi alkalmi műve képezi alapját, amelyet XII. Kelemen (Lorenzo Corsini, 1652–1740) pápává választása (1730) alkalmából írt.¹⁸ A modenai születésű Petrocchi az 1690-ben alapított római Árkádia Akadémia tagja volt, valamint a piarista Collegium Nazarenum tanára Rómában, de tanított a rend firenzei akadémiáján is.¹⁹ Így a fiatal magyarországi piaristák, akiket Itáliába küldtek tanulni, ismerhették műveit.

Az ekloga átdolgozója, aki jól ismerte az olasz nyelvet és valószínűleg maga is a Nazarenum egykori diákja volt, csupán Lorenzo Corsini személyét és az itáliai környezetet leíró képeket írta át a magyar viszonyoknak megfelelően, Batthyány érseki székbe történő beiktatásának körülményeire vonatkoztatva.²⁰

A költemény kezdő soraiban Tirinto és Ergasto pásztorok beszélgetnek egymással. Elsőként Tirinto szólítja meg Ergastót, azt kérdezve tőle, hogy ez a nap ennyire borús-e, hogy ilyen bánatosan elmenekül? Ergasto azért menekül, mert fegyverek lármáját hallja, ami felforgatja az egész vidéket. Nem akar addig várni, amíg minden elpusztul a pásztorral és a nyájjal együtt. A békét és az aranykort keresi, aminek korábban örvendtek.²¹ Barkóczy Ferenc 1765-ben bekövetkezett halála után 11 évig üres volt az érseki szék; a két pásztor ebből az állapotból menekülne. A levegőben fájdalom és levertség van, az égen ezer panasz tűnik fel, szomorúan jönnek haza a halászok.²² Ergasto azt feleli, hogy igaz, most minden teli van bánattal, de jönni fog

¹⁷ KILIÁN István, *A piarista dráma és színhájtéka a XVII–XVIII. században*, Budapest, Universitas, 2002, 68.

¹⁸ Orazio PETROCCHI, *Rime di Adalsio Metoneo pastore arcade della Colonia Mariana*, Firenze, nella Stamperia di S.A.R., 1738, 259–265. Köszönöm Báthory Orsolyának, hogy felhívta figyelmem a két vers közötti egyezésre.

¹⁹ Horányi Elek, aki a Nazarenum tanára volt 1754–1758 között, megemlékezik róla a piarista szerzőket összegyűjtő művében: HORÁNYI Elek, *Scriptores Piarum Scholarum liberaliumque artium magistrorum ingenii monumenta exhibet*, Budae, typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1809, 471–472.

²⁰ Például Petrocchi eklogájának „[...] Parlo di Lui, che per supremo onore / Di queste Selve or là sul **Tebro** impera / Del **Christian Mondo** universal Pastore. [...]” sorai így szerepelnek a Magyarországon megjelent eklogájában: „[...] Parlo di Lui, che per supremo onore / Di queste selve or là sul **Istro** impera / Del **Ungarese Mondo** principal Pastore. [...]”

²¹ „Dove Tirinto, dove? è forse questo / Giorno per te sì tenebroso, è nero, / Da fuggir via affannato, è mesto? / *Tir.* Io fuggo, Erasto. E che? non odi il fiero / Strepito d’armi, che alto romoreggia, / E turba già tutto quest’ aere intorno? / [...] Misere selve nostre! Ov’ è la bella / Primiera pace? ov’ è l’età dell’oro, / Che già godemmo lietamente in ella? [...]”

²² „[...] Veggio in aria di duole, e di sconforto / Spargendo al Ciel mille querele, e mille / Tornare afflitti i Pescatori al Porto. [...]”

a béke, amely elűzi a gyászt.²³ Társa hitetlenkedve hallgatja, hiszen hogyan lehet békéről beszélni ott, ahol félelmetes tüzek lobognak, mint a háború jelei.²⁴ Azonban a távolból már éljenzés és nagy öröm hangjai hallatszanak. Az esőfelhők közül előbújik a nap, és egyre világosabb lesz.²⁵ Itt még nem nevezik meg a megmentőt; a magyar világ főpásztoraként említik.²⁶ Később ezt kérdezi társától: „te sóhajtozol még? Te még gyűjtöd szívedben a fájdalmakat, most, hogy a trónra Józsefünket, a nagy pástort választották meg?”²⁷ A Duna partja ki van világítva, és az egész város fényben úszik. A vidék elcsendesül, eltűnik Mars haragja, amely fenyegette őket. Árkádiában József nevét dicsőítik, mindenkit kitörő öröm ér, örvend egész Magyarország.²⁸ Az országot egy folyóhoz hasonlítja, amely nem ismer gátakat és partokat. Az érsek ki-nevezésével egy jobb kor eljövételét reméli: ahogy a pástor szalad nyáron a víz hullámaihoz, ahogy a galamb a sóhoz és a méh a virágokhoz, úgy fognak visszatérni a művészetek erre a földre. Úgy fog menekülni minden vérontás a vidékről, mint halak a hálóból, farkas a tűztől, szarvas az üldözőjétől.²⁹

Végül felszólítják a pástorokat – valószínűleg az előadás többi résztvevőjét –, hogy énekeljenek minél szebben, és dicsőítsék az új érseket, a béke követét.³⁰ A két

---

²³ „[...] Ma venne omai, venne a sgombrare il lutto / Bell' aurora di Pace, e del suo Regno / Vicino è il Mondo a rigodere il frutto. [...]”

²⁴ „[...] Di qual Pace ragoni, ovè di sdegno / Aperto fuoco avvampa, e da ogni parte / S' alza di guerra il formidabil segno? [...]”

²⁵ „[...] Quella, o Tirinto, che lontan si sente, / Voce e d' applausi, onde le selve intorno / Son l'alta gioia a palesare intente: / Mentre dei nemi, e delle nubi a scorno / Mercè il bel sol, che già spuntato e suore, / Verrà più chiaro, e più sereno il giorno. [...]”

²⁶ „[...] Parlo di Lui, che per supremo onore / Di queste selve or là sul Istro impera / Del Ungarese Mondo principal Pastore. / O' fortuna Provincia! ò Stirpe altera, / Che tal germe produsse! ò vivo raggio, / Cui mai non farà scorno invida sera! [...]”

²⁷ „[...] E tu sospiri ancor? / tu ancor nel petto / Cure moleste accogli, ora che dal Trono / Giuseppe nostro, il gran Pastor fu eletto? [...]”

²⁸ „[...] Bello allora il veder d'Istro la riva / Splendere intorno, e la Città Reina / Ricca di nuova luce altera, e viva / in Signoril sembianze, e in bella fresca / Veste pomposa andar, qual chi in se stessa / Tutta copiò la maestà Ungaresca! [...]”

²⁹ „[...] L'Ungheria nostra, e sembra appunto un fiume, / Che omai più non conosce argini o prode [...] Come il Pastor corre l'estate all'onde, / E la colomba al sale, / e l'ape ai fiori; / Così senza paura / D' imminente sventura / Torneram le bell' Arti a queste sponde / Ornando noi di più sublimi onori; / E con santo d' amor nodo tenace / Qui regneranno e Libertade e Pace. / Tir: Qual fugge angel da rapido sparviere, / Lupo dal fuoco, e cervo dal mastino; / Così fuggiran tutte / Lorde di sangue, e brutte / Dai nostri boschi le nemiche schiere [...]”

³⁰ „[...] Su voi Pastori / Cinti di fiori / Che con festive / Sonore pive / Render solete / L'aure più liete, / Sicchè talvolta / Stupido ascolta / Vostro concerto / L'istesso armento; Ora in suono più dolce, e più vivace / Tutti applaudite al bel Trofeo di Pace. [...]”

pásztor azzal búcsúzik el egymástól, hogy ideje összetereelni a nyáját, és később folytatni az éneket.³¹

Batthyány pályája során viszonylag kevés olyan adatot tudunk kiemelni, amely kapcsolatba hozható az olasz nyelv ismeretével. Annak ellenére, hogy az arisztokrata papjelöltek között szokás volt Rómában tanulni a teológiát, ő nem Rómában, hanem Nagyszombatban tanult. Azonban többször utazott külföldön, főként Itáliában fordult meg szívesen, később ágensei révén rendszeres kapcsolatot tartott Rómával.³²

A diákok az olasz nyelvű költéssel poétikai tanulmányaik folyamán találkozhattak. Szelestei Nagy László közléséből ismerjük, hogy Josephus Ibeller 1758-ban, Pray György irányítása alatt antik költők olvasásáról és imitálásáról verselt. A híres és utánzandó költők közt szerepelnek nála itáliai eklogaszerzők is, például Jacopo Sannazaro és Marco Girolamo Vida.³³

Ugyancsak reprezentációs eseményre készült az az olasz nyelvű költemény, amely kéziratos formában maradt fenn az egri Főegyházmezei Levéltárban.³⁴ Eszterházy Károly egri püspöknek címezték, szerzője ismeretlen, évszám sem található a kéziratban. Eszterházy 1745–1748 között tanult Rómában, és hazatérte után is több szálon kötődött az itáliai kultúrához: ismerjük részben olasz nyelvű levelezését római ágenseivel,³⁵ valamint egri építkezéseit és mecénatúráját is Rómában szerzett tapasztalatai és élményei határozták meg.³⁶ Az alkalmi vers valószínűleg 1774 körül íródott, mivel a szerző kiemeli az éppen megalakuló egyetemet.

A vers a következő sorokkal kezdődik: „Alzate Itale muse / voce d’applausi armoniosi alzate; / e le sorgenti chiuse / Tutte m’aprite [...]”. A szerző Eszterházy érdemeit és Egerben, püspökként végzett munkáját méltatja. Egyes szavakat és sorokat csillaggal jelöl meg, és a lap alján megjegyzést fűz hozzájuk. A jegyzetek az olasz szöveget magyarázzák olasz nyelven, vagy a versben található antik utalásokat adják meg latinul. Például csillaggal jelöli a *sede* szót. A jegyzetben látható, hogy ezzel az egyetemre és a tudományokra utal. A *scienze belle* a matematikát, a jogot, és a teológiát jelenti:

³¹ „[...] Ma tempo è omai d’abbeverare il gregge, / Che già satollo giù dal monte scende / Mosso da quell’ istinto, ond’ egli ha legge. [...]”

³² MESZLÉNYI Antal, *A magyar hercegprímások arcképcsarnoka (1707–1945)*, Budapest, Szent István Társulat, 1970, 125.

³³ SZELESTEI N. László, *Eklogák a 18. századi magyarországi irodalomban...*, i. m., (15. j.), 221.

³⁴ Főszékesegyházi Levéltár, Eger, AEV 2464.

³⁵ ANTAL Beatrix, *Eszterházy Károly és Róma*, Archivum: a Heves Megyei Levéltár közleményei, 2017/18, 21–54.

³⁶ BITSKEY István, *Püspökök, írók, könyvtárak – Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban*, Eger, Heves Megyei Múzeumi Szervezet, 1997 (Studia Agriensia, 16), 89–129.

[...] Qui ferma illustre sede *
avrà Minerva, e i più sagaci ingegni
quà volgeranno il piede.
Già un stuol di studi degni
Sotto il favor magnanimo quì sorge,
e l'ungarica gente
Che in te rinaque il suo Corvin s'accorge.
Quì l'arti amene, e il maestoso Idioma
Della vetusta Roma.
Quì le scienze belle: *
Quella che di miscere e punti ingombra
alla ragion favella, e al ver ne guida,
a cui siccome a centro
Ogni almo studio sta rivolto, e annida; [...]
*Si allude alla magnifica Università, che va sorgendo
* Le Matematiche, la Legge e la Teologia

Két antik idézet parafrázisa található meg a szövegben, amelyeknek forrását is lejegyezte a szerző, valamint a vers végén található egy latin idézet.

Az első latin jegyzet egy Ovidius-sor, amelyet a szerző a versben Eszterházy személyére vonatkoztat:

[...] Perocchè onor di splendida fortuna*
e l'alto sangue, e quel che noi semmo[?]
Nostro appena dirò: quel raggio ardente
di Virtù sovrumana,
Di che t'ammanta il Ciel; quei dal sentiero
Volgar t'innalza, e quei
Per insolite strade
Della gloria sull'ali
si guida a eternitade [...]

* Nam genus et proavos et quae non fecimus ipsi, vix ea nostra voco.
(Ovidius, *Metamorph.* XIII. 140.)

Eszerint nem az ősök márványba faragott alakjai, és az ő tetteik teszik nagygyá az embert, hanem az erény.

A vers utolsó részében, amelyet Vergilius IV. eclogájának sorai ihlettek, azt kéri a szerző, hogy minél tovább élhessen, hogy Eszterházy tetteit zenghesse:

[...] Oh morte almeno in sempiterno sonno
 Sia lenta a chiuder questi
 Mieci occhi [...]*

* O mihi tam longae maneat pars ultima vitae,
 spiritus et quantum sat erit tua dicere facta
 (Vergilius, *Ecl.* IV. 53–54.)

A kézirat egy Tacitus-idézettel záródik, mely szerint nincs olyan dicsőség, amelyet Eszterházy ne érdemelne meg: „Nihil est quod virtutes tuae, tuusque in me animus non mereatur” (Tacitus, *Annales*, IV, 40.)

Eszterházy elődje az egri püspöki székben Barkóczy Ferenc, aki Eszterházyhoz hasonlóan több szálon kötődik az itáliai kultúrához. Bárdos Kornél kutatásaiból tudjuk, hogy Fuorcontrasti nyaralójában – amelyet a római villák mintájára épített, és olasz nevet adott neki – 1757 novemberében kétszer adták elő a *Cyrus, a perzsa király* című operát olasz nyelven a meghívott vendégek, köztük a minoriták szórakoztatására.³⁷ Eszterházyhoz hasonlóan Barkóczy is levelezett olaszul, valamint egy alkalmi verset is írt hozzá Markhot Ferenc orvos. Ezt a verset Bitskey István közölte.³⁸

Az olasz kultúra 18. századi magyarországi kisugárzása szempontjából viszont külön figyelmet érdemel a tanulmányait Rómában folytató Patachich Ádám püspök nagyváradi kastélyszínházának olaszos jellege. A váradi püspöki udvarban a zenés darabok nagy része latin nyelven került előadásra, de néhány darabot olaszul adtak elő. Staud Géza adattára alapján ilyen volt Ditters von Dittersdorf 1766. december 24-én bemutatott serenatája, a *La gara di Calandra ed Ermida*, és az 1767-ben előadott *Amore in Musica* című darab, amelyet korábban Eszterházán és Pozsonyban is bemutattak.³⁹

Ahogy már a tanulmány elején is kiemeltem, még számos olasz nyelven előadott színdarab és alkalmi vers előkerülhet. Itt azokat a szövegeket mutattam be, amelyekkel levéltári kutatásaim során találkoztam, és amelyeket a szakirodalom jegyzett. A 18. század második felétől az itáliai hatás és az olasz nyelven való előadás erőteljesen jelen van nemcsak a sokat tárgyalt főúri, hanem az egyházi közeg színházi kultúrájában is. A főként latin nyelvű színdarabok és alkalmi költemények között felbukkanó olasz források azt mutatják, hogy volt néhány közeg, amely befogadó közönséget szolgáltatott az olasz nyelvű daraboknak. Ilyenek voltak azok a kollégiumok, ahol

³⁷ BÁRDOS Kornél, *Eger zenéje 1887–1887*, Budapest, Akadémiai, 1987, 17.

³⁸ BITSKEY István, *Püspökök, írók, könyvtárak...*, i. m. (36. j.), 83–84.

³⁹ STAUD Géza, *Magyar kastélyszínházak...*, i. m. (1. j.), II, 70–71.

tanították az olasz nyelvet, vagy több jeles tanáruk tanult Itáliában. A Rómában járt főpapok környezetében előadott alkalmi művek azt jelzik, hogy az olasz nyelven való köszöntés értéket jelentett számukra és híveik körében többen voltak, akik osztoztak az itáliai kultúra iránti érdeklődésben.